

10 POVSTÁNÍ A RESTAURACE

Velké povstání Tchaj-pchingů 1851–1864

Po roce 1850 čchingský režim téměř udolala rozsáhlá povstání. Císařova neschopnost podrobit si roku 1842 britské barbary otřásla prestiží dynastie, a to i přesto, že opiová válka se odehrála jen asi na půlctuctu bojůstích na pobřeží. V letech 1846–1848 se navíc rychle přibývajícím masami čchingského obyvatelstva rozmohl hlad a řádily povodně. Není divu, že v roce 1850 nakonec propuklo velké povstání.

Začalo v nejjižnějších provinciích mezi oblastí Kantonu a jeho zázemím. Tato oblast byla nejdéle vystavena rostoucímu zahraničnímu obchodu a byla také Čchingy dobyta až jako poslední. Jejich vojenská pozice tu byla slabá, a to právě v kraji vystaveném nejvíce destabilizačním účinkům zahraničního obchodu. Místní společnost, analyzovaná Frederickem Wakemanem, Jr. (1966), byly ovládnuty rozsáhlými klany vlastních půdy, jejichž polovojskové tlupy ozbrojené v této oblasti s omezenou mocí úradů často vedly ozbrojené potyčky mezi klanovými vesnicemi nebo skupinami vesnic. Tyto lokální války živila též místní etnická roztržitost, jež byla důsledkem přívalů osadníků ze severu, jako byli například příslušníci skupiny Hakka, kteří se svými zvyky odlišovali jak od dřívějších obyvatel z řad chanských Ččanů, tak od různých kmenů v horách. Při rostoucím počtu obyvatelstva a zhoršujících se podmínkách nabídl nakonec obchod s opiem jedinečnou šanci protidynameckým tajným společnostem, jejichž bratrstva poskytovala zvláště podél obchodních cest vzájemnou pomoc a společenský subsystém pro vyděnce a dobrodruhy. V rámci tradičního uspořádání by přirozenými kandidáty na vedení povstání byly počky a odnože Triády, tajné společnosti, která již měla vybudovanou rozvětvenou síť mezi Ččiny v cizině a v zahraničním obchodě.

Skutečnost, že se hnutí Tchaj-pchingů nespojilo s těmito zavedenými agenturami rebelie, jde na vrub osobnosti jeho zakladatele Chung Siou-čchüana. Víra, již Chung hlásal, byla jeho vlastní verzí starozákonního protestantského křesťanství. Jeho Nebeské království velkého smíru (*Tchaj-pching tchien-kuo*) panovalo v Nankingu v letech 1853–1864. Bylo nicméně z mnoha důvodů osouzeno k nezdaru již od svého počátku, a to na prvním místě kvůli své teologii. Když Chung neuspěl roku 1843 ani napočtvrté u státních zkoušek v Kantonu, vzkypěl hněvem nad mandžuskou nadvládou v Číně, načež si přečetl nějaké křesťanské misionářské traktáty, jež se mu náhodou dostaly do ruky. Tyto traktáty, které zůstaly až do konce hlavním Chungovým zdrojem vědomostí o křesťanském učení, byly dílem raného kantského konvertity jménem Liang Fa, jenž ve Starém zákoně viděl příběh několika vyvolených, bouřících se s pomocí boží proti útlaku. Liang zdůrazňoval spíše spravedlivý hněv Jehovův než

Útok čchingských vojsk na Nanking v průběhu povstání Tchaj-pchingů, lidový dřevorez, 1864

laskavost Ježíšova a poslytl Chungovi o křesťanství jen velmi matnou představu. Liangovy traktáty nicméně, jak se zdálo, podávaly vysvětlení Chungových vídění, která měl předtím během své duševní choroby: Bůh otec ho zjevně povolal, aby spasil lidstvo, a Ježíš byl jeho starší bratr.

Z Chunga se stal horlivý kazatel morálního života zasvěceného jedinému pravému Bohu. Během měsíce, stráveného v roce 1847 po boku baptistického misionáře s pamětihodným jménem Issachar Jaox Roberts, se mu dostalo názorných příkladů, jak se správně modlit, kázat, zpívat hymny, vykládat katechismus, zpodobit se z hříchů, a vůbec vyznávat fundamentalistický protestantismus. Se svými prvními dvěma konvertity vytvořil Chung ikonoklastický monoteismus s dostatečně silným nábojem, aby se na něm dala založit tehajpchingská teokracie, ale současně příliš rouhavý, než aby si získal podporu cizích misionářů; příliš orientovaný na jediného pravého Boha, než aby připouštěl spolupráci s tajnými společníky, a příliš bizarní a iracionální, aby získal na svou stranu čchingské literáty, kteří byli v podobných situacích nepostradatelní k vybudování nové státní správy.

Společnost utvářel Boha, jak se tato sekta zprvu nazývala, zahájila svou činnost v hornatém kraji v Kuang-si na západ od Kantonu, osídleném nejrozličnějšími národnostmi, jako byly kmeny původních obyvatel Jao a Cuang, nebo čínští Hakkové, k nimž patřila i Chungova rodina. Příslušníci národnosti Hakka sem přišli před mnoha stoletími ze severní Číny a zachovali si svůj severní dialekt a další etnické rysy, jako třeba odpor proti podvazování nohou. Jelikož roz-

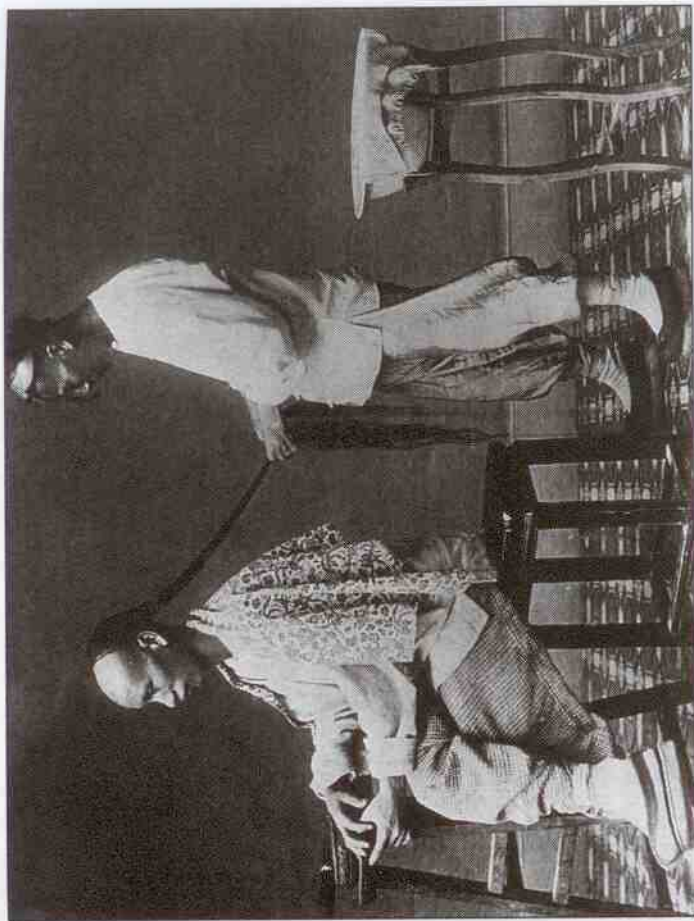
troušené komunity Haků představovaly v jižní Číně menšinu, vyznačovaly se neobyčejnou houževnatostí a podnikavostí, stejně jako zdatností při sebeobraně proti svým často nepřátelsky naladěným sousedům.

Jak se stal Chung zbojnickým králem poloviny Číny je příběh, připomínající Napoleona Bonaparte či Adolfa Hitlera, dramatická historie plná zvrátů a úžasných náhod, stejně jako osobních a společenských činitelů, o nichž se od té doby vedou neustálé spory. Jeho konvertitě sdíleli víru, že jim Bůh přikázal zničit mandžuskou vládu a ustavit nový řád, založený na bratrství a sesterství mezi Božními dětmi. Vedení se ujal šest aktivistů, kteří mezi sebou uzavřeli přísěznou bratrství a v jejichž středu byl Chung jen prvním mezi rovnými. Hlavní vojenský vůdce byl negramotný uhlíř jménem Jang, který měl tolik důvtipu, že přijímal Boží navštívení, a mluvil Jeho hlasem tak obratně, že Chung sám zůstával úžasem beze slov. Několik dalších vůdců byli literáti nižšího stupně. Žádný nebyl pouhý rolník. Svůj politicko-vojenský systém převzali ze starého kanonického spisu *Čouské obrady*. Jejich hnutí bylo vysoce motivované, vysoce organizované, a zprvu asketicky puritánské, takže dokonce oddělovalo muže od žen.

Tchaj-pchingové si pro své počíněné křesťanství napůl vypůjčili, napůl předitovali celý soubor modliteb, hymnů a obrádů a hlásali bratrství a sesterství všeho lidstva, jemuž je otcem jediný a pravý Bůh. Na rozdíl od politické pasivity taoismu a buddhistické orientace mimo tento svět volal protestantský Starý zákon své bojovné stoupence do zbraně a na pochod proti utlačovatelům. Původní oddílů skutečných věřících z řad lidu Hakka byly těmi nejstatečnějšími bojovníky a měly maximální pochopení pro prostý lid. Nebyly také divy. Chungovo učení vytvořilo novou čínskou sektu organizovanou k boji a k válce. Poutovalo osvědčených technik vyvinutých za tisíc osm set let křesťanské praxe, aby v každém jedinci rozněchal plamen víry a zajistilo si, že mu bude sloužit duše i tělem jak nejlépe umí. Křesťanství Tchaj-pchingů bylo jedinečným amalgámem východních a západních myšlenek a způsobů, vybičováním do militantní akce, s jakou se Čína setkala znovu, teprve když si o sto let později vypůjčila a počínštila marxismus-leninismus.

Kuang-si bylo roku 1850 daleko od Pekingu, osazené minimální posádkou čchingských vojsk a silně zasažené pronikáním pašeráků opia a pirátů, zahnaných proti proudu řeky Si-ťiang do vnitrozemí britským námořnictvem, pronásledujícím piráty podél pobřeží. Sílící zmatky podnítily výcvik místních sebeobraných sil, ať už šlo o milici či o bandity, což vyšlo ostatně nastejno, protože obojí žili z potu místních obyvatel. Malá kongregace Uctívačů Boha se stejně jako další skupiny ozbrojovala za účelem sebeobran, ale činila tak povědělo nějakými dvacet tisíc pravověrných na Chungovu výzvu k mobilizaci a utkalo se s císařskými vojsky, vyslanými, aby je rozprášily. V den svých třicátýchosmých narozenin, 11. ledna 1851, se Chung prohlásil Nebeským králem nové dynastie, Nebeského království velkého smíru.

Bojovná tchajpchingská víra dodávala odvalu této armádě nelitostných válečníků, kteří v počátečních letech dodržovali přísnu morálku a disciplínu,

Po ovládnutí Číny mandžuskou dynastií Čching v 17. století museli všichni čínští chlápci i dospělí muži nosit cop jako symbol podrobeného postavení

přátelili se s prostým obyvatelstvem a svým zánícením přitahovali rekruty a desítky protivníky. Nosili množství vlajek a praporů, zčásti pro rozlišení jednotek. Místo aby si holili čela a nosili cop, jak to vyžadovali Čchingové od svých poddaných na znamení loajality (jaký hmatatelný symbol!), nechali si Tchaj-pchingové volně růst vlasy, a stali se tak „vlasatými povstalci“, jež přiváděli stoupence stávajícího zřízení v ještě větší úžas nežli studentští rebelové západní kontrakultury o sto let později.

Občanská válka

Válka, jež zuřila v letech 1851–1864, vedla k mimořádně těžkým ztrátám na životech a majetku (mapa č. 20). Bylo dobyto a znovudobyto na šest set opevněných měst, což bylo často provázeno masakry. Zatímco americká občanská válka na začátku šedesátých let 19. století představovala první velký střet průmyslové éry, v němž hrály klíčovou úlohu železnice, parníky a průmyslově vyráběné zbraně, byla válka mezi Tchaj-pchingy a císařskými silami posledním předmoderním konfliktem. Armády se přemisťovaly po svých a žily z plodů země. Nepečovaly o ně oddíly zdravotníků, chyběly moderní mapy i telegraf. Při

dobývání se někdy užívalo dělostřelctva, ale oblíbenou taktikou bylo pokopat se pod hradby, položit do tunelu střelný prach a vyhodit zeď do povětří. Na jihu na řece lang-c' a jejich jezerech sváděly bitvy flotily džunek a sampánů, avšak parníky zůstávaly vzácností. Používaly se muškety, ale většinou probíhala řežba formou boje muže proti muži na šavle, nože, píky a klacky. Bylo zapotřebí spíše motivace, nežli technického výcviku.

Útočící armáda může vždycky doplnit své ztráty náboem místních obyvatel, odvodů, nebo převýchovou zajatců, ale velitel se pak nemůže pokaždé spolehnout, že takové oddíly setrvají na svých pozicích, či dokonce zaútočí na nepřítele. Císařští generálové přitáhli s mandžuskými a mongolskými dědičnými válečníky, ale ty často udolalo již samotné dusné jižní podnebí a jejich jezdecko bylo v rýžových polích k ničemu. V boji stál většínou Činan proti Činanovi. Úřední záznamy o armádách v počtu dvaceti a třiceti tisíc mužů, někdy dokonce dvě stě či tři sta tisíc, vzbuzují otázku, jak se vlastně všichni ti vojáci stravovali a kudy se přemísťovali v kraji, kde nevedou dohromady žádné cesty. Údaje o počtu mužů byly vždy zaokrouhlovány a měly by se asi opravit směrem dolů.

Roku 1851 vytáhly tchajpchingské hordy na sever, dobyly trojměstí Wu-chan a počátkem roku 1853 sestoupily po lang-c' na Nanking, který dobyly a učinily svým Nebeským hlavním městem. Jejich strategie byla taková, jakou mohl člověk čekat od ambiciózních komisařů v čele s negramotným uhlířem: bez nejmenších znalostí o okolním světě ponechali Šanghaj v císařských rukou a naprosto opomenuli jakékoli styky s cizinou. Opilí úspěchem vyslali nedostatečné síly současně na sever na Peking a na západ do střední Číny. Obě expedice ztroskotaly. Velitelé si dělali, co je napadlo, bez spolehlivého průzkumu, spojů či koordinace. Prostě se vyrovnávali se situacemi, tak jak přicházely. Tchajpchingští vůdci byli zcela zaujati náboženstvím a válkou, a neschopni v ekonomice, politice a plánování vůbec.

Vzhledem k nedostatku zkušených administrátorů se jim nikdy nepodařilo převzít a provádět správu nad venkovem jakožto základnou pro přísun mužů a potravy. Místo toho táhli od města k městu a žili z drancování a rekvizic, tak jako císařská armáda. Jak poznamenává Philip Kuhn (CHOC 10), byli de facto

„obklíčení ve městech“, zatímco na venkově zůstávala na svém místě zdejší elita vlastníků půdy. To vše bylo důsledkem jejich úzce vymezeného pojetí náboženství, které z místní literátské džentry dělalo nepřítele, místo aby se ji snažilo získat na svou stranu a nechat ji řídit státní správu ve svých službách.

Zároveň v hnutí docházelo k postupnému rozkladu původní víry a asketismu. V Nankingu měl každý z vůdců brzy svou vlastní armádu, palác, harém i stoupence. Spoustu času trávili pilováním systému šlechtických titulů, vyznamenání a ceremonií. Misionáři, kteří roku 1860 navštívili tchajpchingského premiéra, ho našli s korunou vykládanou zlatem na hlavě a oděného, stejně jako jeho podřízení, v šatech z rudého a žlutého hedvábí. Rovnostářství napříště platilo pouze pro mužstvo.

Původní vedení se zlikvidovalo samo mezi sebou navzájem během krveprolití roku 1856, když Východní král lang, hlavní velitel a maršál, zosnoval spiknutí za účelem uzurpace postavení Nebeského krále. Chung nechal Janga a jeho stoupence povraždit Severním králem Wejem, jen aby zjistil, že ted zase musí nechat Weje a jeho stoupence, opilé moci, zlikvidovat Pomocným králem S', jenz se pak sám cítil natolik ohrožen, že odtáhl s velkou částí armády na západ, takže Chung zůstal třetím sám jako kůl v plotě mezi neschopných příbuzných.

Později se jak Kuomintang, tak i komunisté snažili vytěžít z tchajpchingského hnutí nějaký pozitivní protimandžského nacionalismu a společenských reforem. Tchajpchingové se stavěli proti všem obvyklým zlům – hazardu, opiu, tabáku, modloslužebnictví, cizoložství, prostituci, podvazování nohou – a dopřávali zvláštní prostor k uplatnění ženám, jež někdy bojovaly v armádě a řídily chod paláců namísto eunuchů. Ale tchajpchingští kalendář ani zkouškový systém, založený na zaběhaném vzoru a Chungových spisech, nepředstavoval žádnou změnu k lepšímu oproti svým předchůdcům; ideál komunálních seskupení pětadvaceti rodin se společnou pokladnou se nikdy nerozšířil po venkovských oblastech; a prozápadní program posledního tchajpchingského premiéra,

Generál Charles „Chinese“ Gordon, britský důstojník, který velel oddílům dobrovolníků a žoldnéřů v boji proti Tchaj-pchingům. Na obrázku je v čínském šatu, který mu daroval čínský císař

Chungova bratrance Chung Žen-kan, který strávil několik let s misionáři, zůstal jenom na papíře. Nevědomost a izolace tchajpchingského vedení, neexistence nějakého ekonomického programu a jejich neschopnost smysluplně navázat na svou zdatnost v boji vedly mezitím k masakrování a zbídačování čínského obyvatelstva. Masové rebelie se v Číně zřídka nějak pozitivně zapsaly do obecného povědomí. Toto povstání teď zdiskreditovalo i samotné křesťanství.

Protestantiští misionáři byli dotčení tímto narušením svého pracně vytvořeného monopolu na výklad slova Božího. Doslovní čtenáři písma byli pobouřeni Chungovým tvrzením, že je Ježíšův mladší bratr, a také tím, že do křesťanského Nebe propašoval čínský rodinný systém v osobách Boží a Ježíšovy manželky. Chungovy inovace nám dnes mohou připadat jako nepochybně nejlepší šance, jakou kdy mělo křesťanství, aby se skutečně stalo součástí staré čínské kultury. Jaká cizí víra mohla kdy dobýt Čínu bez čínského proroka? Ale těch pár misionářů, kteří vážili cestu do Nankingu, nabylo přes vřelý přijetí dojmu, že tchajpchingské křesťanství k nim nevzhlíží pro oporu a vedení. Tchaj-pchingové se považovali za nadřazený střed světa, byl by v zásadě zdvořilí vůči všem „cizím bratřím“ (*uaj siung-ti*). Jejich šesté přikázání, „Nezabiješ!“, doprovázela tradiční čínská glosa „Celý svět je jedna rodina a všichni lidé jsou bratři“. Chungův *Kanonický spis ve tříznakové formě*, kterou se děti učily na zpaměť, líčila Boží pomoc Mojžíšovi a Izraelitům, Ježíšův život a jeho smrt jakožto Spasitele, a staré čínské uctívání Boha v době Šang a Čou (tady byl nevědomky zajedno s jezuiti). Avšak vládcové dynastií Čchin, Chan a Sung upadli na seestí, až byl nakonec roku 1837 Chung přijat na Nebesích a pověřen, aby spasil (čínský) svět tím, že vyžene mandžuské demony. To bylo skutečně multi-etnické pojetí, ale pro misionáře sotva stravitelné. Katolická Francie navíc odmítala tchajpchingský protestantismus ze zásady jako další výhonek ze setby zla rozpoutaného Martinem Lutherem.

Nebeské království tchajpchingů šlo cestou Kartága – zůstalo po něm jen jméno. Historické záznamy jsou zkrácené, jelikož císařské síly zničily většinu tchajpchingských písemností, s výjimkou těch, které uchovali převážně cizinci (některé byly nalezeny ve francouzských a britských knihovnách až v tomto století). V posledních letech povstání se objevili schopní vůdcové, ale bylo už příliš pozdě. Ideál, pro nějž položilo život tolik lidí, jim musel mít hodně co nabídnout, ale jen ve srovnání s vyčerpáním prázdnou starého řádu za Mandžů.

Čchingská restaurace v šedesátých letech 19. století

Schopnost Čchingů přežít domácí i zahraniční náporu jde převážně na vrub politických a personálních změn, známých jako čchingská restaurace. Zdálo by se, že se do roku 1861 čchingský mandát naprosto vyčerpal. Nesmířitelná protizápadní frakce ve vedení čchingské politiky byla poražena anglo-francouzskou okupací Pekingů roku 1860, která zajistila definitivní uznání smluvního systému. Mezitím rozprášíl nový tchajpchingský vojevůdce čchingské ležení obléhá-

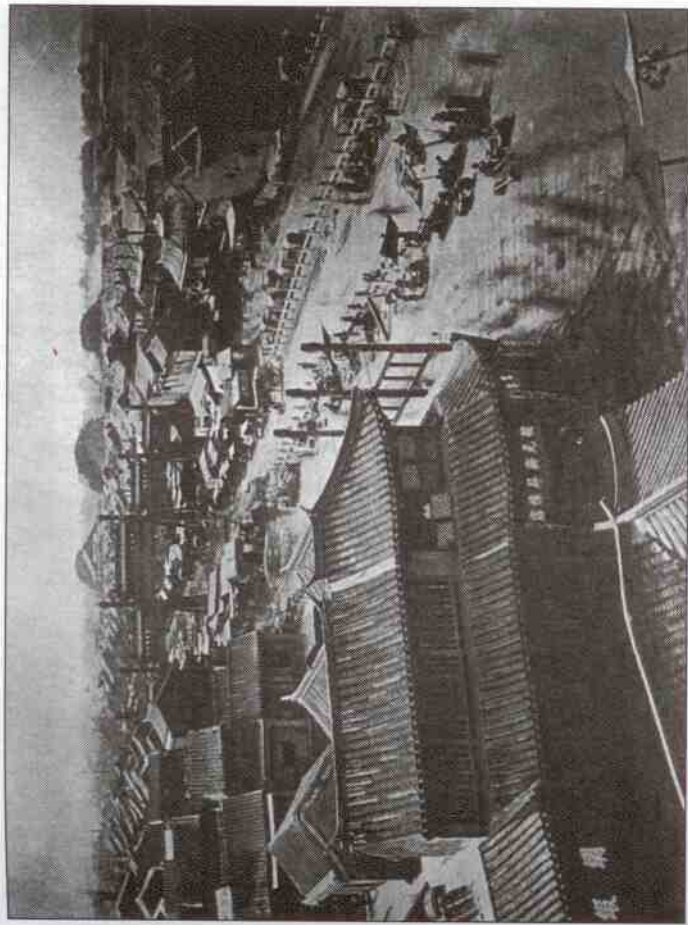
ující Nanking, vtrhl do delty Jang-c' a začátkem roku 1862 ohrožoval samotnou Šanghaj. Tato krize vedla roku 1861 v Pekingů ke státnímu převratu, kterým se dostalo k moci nové mandžuské vedení v čele s císařovnou vdovou Cch'-si jako regentkou a dále dvěma Mandžuy, princem Kungem a velkým kancléřem Wen-siangem. Ti prováděli dvojitou politiku: v zahraničních vztazích přijali smluvní systém, aby usmířili západní mocnosti; v domácí politice dosazovali více Ččanů na místa se skutečnými pravomocemi ve snaze porazit vzbouřence. Tato pružnější politika zahájila restauraci čchingské moci. („Restaurace“ – *čung-sing* – je tradiční čínský termín pro „oživení uprostřed“ dynastie).

Novým velitelem v tažení proti Tchaj-pchingům se stal čínský (chanský) konfucianský učenec z Chu-nanu Ceng Kuo-fan. Když byl roku 1852 poslán z Pekingů zpátky domů, aby tu organizoval milici, rozhořčil ho, jak on to viděl, rouhačský a zběsilý útok Tchaj-pchingů na celý konfucianský řád. Rozhodl se, že ho potlačí starou osvědčenou metodou, totiž mravní obrodou. Za tím účelem začal budovat armádu k obraně. Prováděl nábor velitelů podobného smýšlení, kteří mu byli osobně oddáni a kteří si zase sami vybírali své podřízené důstojníky, a ti zase jednotlivé vojáky muže po muži, takže vznikla síť vůdců a jejich následovníků, kteří si byli navzájem zavázáni a připraveni jeden druhého podporovat v boji. Byla to aplikace vzájemných odpovědností podle postavení v rodině, přenesená z rodinného systému do armády. A fungovalo to. Vojáci byli pečlivě vybíráni z řádných rodin a byli dobře placení a cvičeni.

Ceng vytvořil na řece Jang-c' vnitrozemskou flotilu, budoval zbrojovky a využíval šetrné svých zdrojů. Původní tchajpchingské vojáky z řad jihočínských národností Hakka byli vybíjeni a Cengova Chumanská armáda začala vítězit. Jakmile si Mandžové uvědomili, že jejich největší naděje spočívá v důvěře k Ččanům loajálním ke starému pořádku, mohl Ceng dosazovat své hlavní pobočníky jako provinční guvernéry, a mobilizovat tak soustředěné válečné úsilí. Metodicky zatlačoval Tchaj-pchingy do sevření ze dvou stran, na západě z horního toku Jang-c', kde změnil Wu-čchang, hlavní město provincie Chu-pej a Chu-nan, šestkrát svého pána, a na východě z dolního toku, kde konečně opustily anglo-francouzské síly svou neutralitu a pomáhaly hájit oblast Šanghaje a Ning-po.

Princ Kung, významný státník, který se snažil o prosazení prozápadní orientace čínské politiky

Peking kolem roku 1865

Přijetím západního smluvního systému a podporou konzervativních čínských literátů-generálů v provinciích noví vůdcové v Pekingu pod regentstvím mladé císařovny vdovy Cch'-si dosáhli do roku 1864 potlačení tchajpchingského povstání a vdechli své dynastii novou životní energii. Idealizovaný obraz této éry navozuje představu skutečné snahy konzervativních sil o „restauraci“, podobnou té, k níž došlo po založení Východních Chanů nebo po velkých povstáních v polovině dynastie Tchang. Průkopnice západního historického bádání o období čchingské restaurace Mary Clabaugh Wrightová (1957) barvitě vylíčila, jak během šedesátých let 19. století znovu ožily a začaly fungovat jednotlivé složky tradičního konfuciánského státu: skupina čestných a zásadových civilních hodnostářů, vybraných na základě státních zkoušek z kanonických spisů a loajálních vůči panující dynastii, rozhodně potřela povstání a usilovala o laskavou správu čínského agrárního hospodářství a všeobecný blahobyt. V centrálních provinciích byl obnoven pořádek, poskytovaly se daňové úlevy, znovu se obdělávala půda ponechaná ladem, zakládaly se školy a do státních služeb se povolávali talentovaní muži, i když skutečnost na nižší úrovni zřejmě poněkud pokulhávala za tím, co bylo hlásáno nejvyššími hodnostáři. Vedle tohoto oživení tradičního řádu začali vůdcové restaurace rovněž napodobovat Západ. Zakládali zbrojovky na výrobu moderních zbraní, stavěli parníky, překládali západní

učebnice o technice a mezinárodním právu a vytvořili jakýsi prototyp ministerstva zahraničí v podobě zvláštního výboru (*Cung-li ja-men*) podřízeného Velké radě. Jejich nové provinciální a krajové armády vybavené moderními zbraněmi brzy znemožnily případná další rolnická povstání. V tomto úsilí jim napomáhaly svou politikou i západní mocnosti, jejichž imperialistické soupeření nebylo až do sedmdesátých let nijak zvlášť intenzivní.

Současné zevrubné studie již tolik optimismem nehyří. Zdtvárají, že restaurace vynesla k moci omezenou a tajnůstkářskou císařovnu vdovu. Zavádění vývoženosti Západu bylo ponecháno hlavně na místních čínských představitelích v provinciích, kde začal v politice převládat chanský živel, což uvrhlo mandžuský dvůr do defenzivy. Tyto provinční snahy ovšem postrádaly koordinaci a neměly podporu Pekingu. V konečných důsledcích nemohla nová vitalita čchingské vlády překonat strnulost tradiční čínské společenské hierarchie. Ta mohla fungovat jen podle svých vlastních zákonů, a ty se již přehýbaly. Vůdové restaurace se drželi konzervativních představ o prvořadosti zemědělství jakožto základu státních příjmů a blahobytu obyvatelstva. Neměli ponětí o ekonomickém růstu či rozvoji v moderním smyslu, ale byli asketicky proti hromadění zisku; nadále opovrhovali obchodem, včetně zahraničního, jako neproduktivním odvětvím. Místo toho se snažili mezi rolnictvem a byrokracií propagovat klasické ideály šetrnosti a nezkaženosti, aby mohl z plodů země účelněji vyžít lid i jeho vláda. Na pomoc zemědělství se pokusili bez většího úspěchu (Kwang-Ching Liu, CHOC 10) snížit daně v oblasti dolního toku Jang-c', aniž však snížili pachtovné či omezili moc statkářů. Snažili se oživit systém veřejných prací nezbytný ke kontrole vodních toků, ale nepodařilo se jim zvládat záplavy na Žluté řece o nic lépe, než jejich předchůdcům.

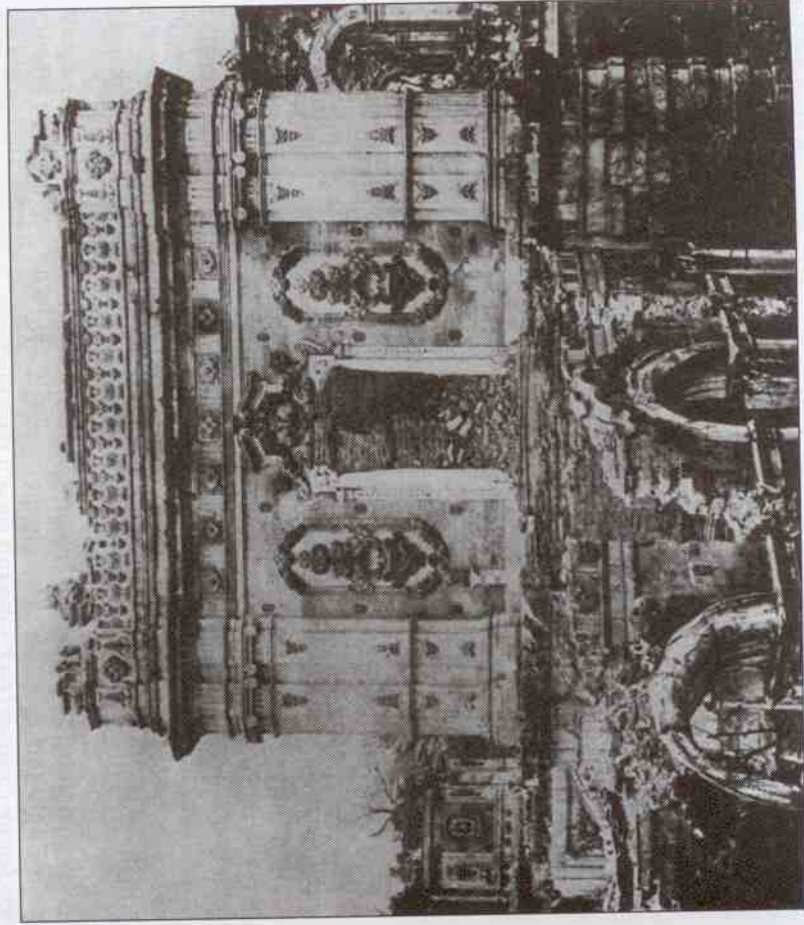
Restaurace ztratila po roce 1870 svou vitalitu, a to z mnoha důvodů. Její vůdcové vědomě oživovali minulost namísto tvůrčího přístupu k nové čínské budoucnosti. Nemohli dostatečně inspirovat nižší vrstvy byrokracie, ani se vypořádávat s odbornými technickými a intelektuálními problémy při napodobování Západu. Už jen samotná intenzita jejich konzervativního a restauračního snažení znemožnila, aby Čína reagovala na kontakt se Západem revolučním způsobem.

Potlačení dalších povstání

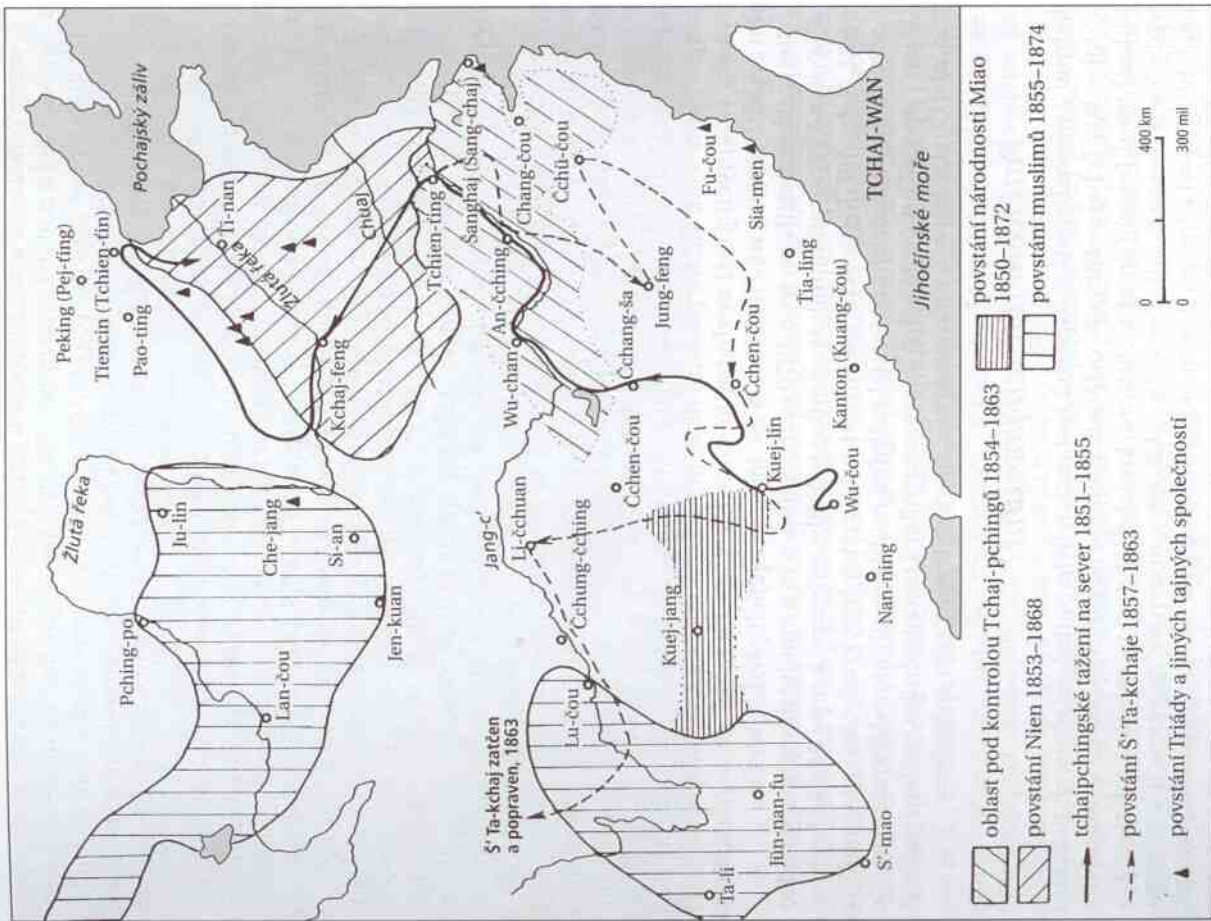
Jedním z nepochybných úspěchů restaurace bylo potlačení různých povstání. V době, kdy Tchaj-pchingové ovládali dolní tok Jang-c', vzniklo na sever od této oblasti mezi řekou Chuaj a Žlutou řekou další hnutí povstaleckých tlup zvaných Nien (mapa č. 20). Ze svých základů v opevněných vesnicích obelhaných hliněnými zdmi na jižním okraji Severočínských roviny podnikali povstalci výpady jižních oddílů, organizovaných v jejich vlastním systému korouhví, a svou územní základnu udržovali s pomocí útvarů místní milice, jejichž vedení ovládli. I když hnutí Nien nechovalo dynastické nároky jako Tchaj-pchingové, přesto vytlačilo v letech 1853–1868 císařskou moc z rozsáhlých území a dále ji ohrožovalo loupeživými nájezdy za potravinami do okolních provincií.

Císařské snahy vypudit Nieny z jejich opevněných hnízd opakovaně selhávaly. Stržené zdi za čas zase stály. Literátští generálové, kteří předtím porazili Tchaj-pchingy, se pokusili zbavit Nieny lidové podpory na venkově tím, že přislíbili bezpečnost obyvatelstvu, smrt vůdcům a milost jejich následovníkům. Mezitím vzplanulo několik dalších povstání v různých částech severní Číny. Ta byla nakonec, stejně jako Nienové, potlačena novými provinčními armádami s moderními zbraněmi. Provinční armády odřízly jezdecko povstalců od příjmu posíl a zásob, a nakonec ho za použití zátarasů a vlastního jezdeckta rozprášily na volných pláních.

Jako dozvuk těchto povstání, která zmrítala střední a severní Čínou, propukly na jihozápadě a severozápadě v šedesátých a sedmdesátých letech krvavé vzpoury čínských muslimů – tvrdé srážky, jež se teprve nyní stávají předmětem studia. Vidíme tedy, že hnutí za změny začalo v moderní Číně podle tradičního vzorce jako rolnická povstání a jako restaurace, jež je potlačila. V jejich průběhu zahynuly miliony nebožáků. Válečné šílenství se nakonec samo vyčerpalo a boje utichly. Podle moderních odhadů měla Čína roku 1850 asi čtyři sta deset

Letní palác (Jüan-ming-jüan) po zničení britskými jednotkami v říjnu 1860

20. Povstání v 19. století

Sir Robert Hart, generální inspektor
Císařské námořní celní služby při práci.
Kresba z londýnských novin, 1890

milionů obyvatel, ale po povstáních Tchaj-pchingů, Nienů, muslimů a dalších roku 1873 už jen tři sta padesát milionů.

Vojenský nátlak na Čínu prostřednictvím dělových člunů, a dokonce i anglo-francouzská okupace Pekingu v roce 1860, tak byly jen krátkodobé, drobné a vůbec okrajové pohromy ve srovnání s velkými povstáními, jež se v polovině století přehnala klíčovými provinciemi. Evropané a Američané, kteří si zajistili své zvláštní výhody v nových čínských otevřených přístavech, se nacházeli na okraji tohoto velkého společenského vřemění a nebyli jeho původci. Pro některé Číňany zosobňovali ve své době nový řád a nové příležitosti, ale pro většinu byli bezvýznamní.

Začátkem šedesátých let se přesto vytvořilo jakési neformální spojení mezi Brity a Čchingy. Británie chtěla především stabilitu pro obchod, a tak například pomáhala Pekingu k nákupu flotily parních dělových člunů (nejmodernějších zbraní té doby), i když z prodeje nakonec seslo kvůli sporům o to, kdo bude této flotile velet. Robert Hart a jeho Císařská námořní celní služba stáli jakožto čchingští hodnostáři v čele britských snah pomoci Číně se zaváděním moderní finanční správy a zjednodušených pravidel pro obchod. Současné pomáhali Čchingům udržovat stabilitu režimu a sebráli tak svou roli v čínské domácí politice, kterou mohli později napadnout čínští vlastenci.

11 RANÁ MODERNIZACE A ÚPADEK ČCHINGSKÉ MOCI

Sebeposilování a jeho selhání

V desetiletích následujících po čchingské restauraci z šedesátých let se vůdčí osobnosti z řad Mandžůů i Číňanů snažily o osvojení západních nástrojů a institucí. Toto hnutí, popisované Albertem Feuerwerkerem, Kwang-Ching Liuem a dalšími, bylo založené na přitažlivé, ale zavádějící doktríně, vyjádřené heslem: „Čínské učení jako základ, západní učení pro praktické účely“ – jako kdyby snad bylo možno využít západní zbraně, parníky, vědu a techniku pro zachování konfuciánských hodnot. Při pohledu zpět vidíme, že dělové čluny a ocelárny s sebou přinášejí svoji vlastní filosofii. Avšak generace let 1860–1900 lpěla na tomto zaklínadlu a věřila, že Čína může přeskočit napůl do moderní doby, jako by mohla napůl přeskočit přes rozvodňenou řeku.

Pod klasickým a tedy bezpečně čínským heslem „sebeposilování“ začali vůdcové Číny přebírat západní zbraně a stroje, jen aby se nechali vtáhnout do nezvratného procesu, kdy jedna výpůjčka vede automaticky k další, od strojů po technologie, od vědy ke vzdělání jako takovému, od přijetí nových idejí ke změně stávajících institucí, a nakonec od reformy ústavy k republikánské revoluci. Marnost šálení polovičaté westernizace omezující se na prostředky, ale nikoli už na hodnoty, byla ve skutečnosti zřejmá mnohým konzervativním učencům, kteří proto zvolili alternativní řešení a stavěli se šmahem proti všemu západnímu.

Vůdci sebeposilování byli vítězové nad Tchaj-pchingy, literáti-úředníci jako Ceng Kuo-fan a jeho mladší pobočník Li Chung-čang (1823–1901), který založil v Sanghaji moderní zbrojovku. Již v roce 1864 vysvětloval Li ve svém podání Pekingu, že nadvláda cizinců je postavena na převaze jejich zbraní, že je benadéjně pokoušet se je vypudit, a že čínská společnost tudíž stojí před největší krizí od svého sjednocení za Prvního císaře roku 221 př. n. l. Li dospěl k závěru, že v zájmu sebeposílení se Čína musí učit používat západní stroje, což předpokládalo také vyškolení čínské obsluhy. Pro japonské válečníky se tato jednoduchá poučka stala samozřejmostí po příjezdu Perryho roku 1853. Avšak v Číně se hnutí za napodobování Západu na každém kroku stavěly do cesty překážky v podobě nevědomosti a podjatosti konfuciánských literátů. Tento nedostatek přispůbivosti v Číně během desetiletí, v nichž se Japonsko rychle modernizovalo, je příkladem jednoho z velkých rozdílů v lidských dějinách.

Čínské problémy se projevovaly zas a znovu. Například již v 17. a 18. století pro zpřístupnění západní vědy přeložilo asi osmdesát jezuitů do čínštiny na čtyři sta západních prací, více než polovinu z nich o křesťanství a zhruba třetí-